

EAUS

EESTI AKADEEMILISE USUNDILOO SELTS

**Eesti Akadeemilise Usundiloo
Seltsi ettekandepäev Tallinnas**

“Religioon ja rahvus/lus”

6. mail 2015

Tallinna Ülikooli Silva majas
Narva mnt 29, auditooriumis 240

12.00 Avasõnad: Madis Arukask, Jaan Lahe

12.15 **Lea Altnurme** “Eestlaste usuline identiteet tänapäeval”

12.45 **Alar Kilp** “Eestluspõhise rahvusluse suhe religiooniga”

Tee- ja kohvipaus

13.45 **Taisto Kalevi Raudalainen** ““Soome usk” – rühmaidentiteet ja rahvusluse kujunemine mitmeusulises ümbruses ingerisoomlaste näitel”

14.15 **Indrek Jääts** Rahvusliku õigeusu võimalikkusest komide näitel

14.45 Ettekandepäeva lõpetamine

Ettekandepäeva korraldab Eesti Akadeemiline Usundiloo Selts koostöös Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudiga ja Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudiga (projekt ETF9271). Lähem info: Jaan Lahe, TLÜ EHI dotsent, usundiurija@gmail.com; Madis Arukask, EAUS-i president, madis.arukask@ut.ee

Eestlaste usuline identiteet tänapäeval

Lea Altnurme, Tartu Ülikool

Arusaam eestlastest, kui ühest maailma vähem religioosest rahvast on päris tugevalt juurdunud meie enesekuvandisse ning sellisena loob see ennast üha uuesti. Sellisel identiteedil on ajaloolis-kultuurilised juured. Marksistlikust ideoloogiast mõjutatud religiooniga seotud negatiivsed stereotüübid ja usuvastased hoiakud on tänaseni üsna levinud ja kujundavad üht osa rahvuslikust ideoloogiast (andmed küsitlusest “Religioossed Suundumused Eestis 2014”).

Sekulaarse rahvusliku ideoloogia levikuga paralleelselt on käinud omaenda usu otsingud ajaloolistele ja folkloorsetele allikatele tuginedes. Sel viisil sündisid taarausk ja maausk ning arendati rahvuslikku müütiloomet (O. Loorits, U. Masing, H. Krull, V. Mikita).

Eestlaste religioossust iseloomustab ühest küljest soovimatus end usuliselt kindla identiteedi abil määratleda, teisest küljest erinevate uskumuste pooldajate märkimisväärne arv. Üldiselt eelistatakse individuaalset religioosset enesemääratlust. Kolm suuremat usulist allikat, mis nimetatud individuaalset religioossust kujundavad on: kristlus, uus vaimsus ja maausk.

Eestluspõhise rahvusluse suhe religiooniga

Alar Kilp, Tartu Ülikool

Religiooni ja rahvusluse kolmelaadne suhe: a. rahvuslus kui religioon (iga rahvuslus toimib ”kui religioon” omades omi rituaale, sümboleid jms); b. religioon kui rahvusluse alaliik (mis eristub, konkureerib või vastandub sekulaarse rahvuslusega); c. religioon osaleb rahvusluses (ehk üks konkreetne usutraditsioon esindab ja täidab rahvusele omaseid religioosseid elemente ja funktsioone).

Eestlusel põhineva rahvusluse suhet religiooniga on kohane käsitleda viimase lähenemise valgel, mille puhul eeldatakse, et üks või mitu usutraditsiooni täidavad rahvusluse suhtes positiivseid funktsioone, ent rahvuslus ise võib olla olulisel määral mõtestatud ja esindatud ka sekulaarselt (keskenduda keelele ja teistele mittereligioossetele kultuuri alaliikidele).

Rahvusluse ja religiooni suhtele läheneda konstruktivistlikult ehk ma tuvastan rahvusluse ja religiooni seoseid seal, kus ühiskondlikud toimijad on seda seost tajunud ja aktiivselt alal hoidnud. Samamoodi sõltub rahvusluse ja usutraditsiooni suhte positiivne või negatiivne alatoon sellest, millisena seda antud hetke poliitilises olukorras tajutakse, mitte sellest, millised need suhted olid rahvusliikumise algpäevil (nt Hurda ja Jakobsoni mõttevahetuste ajal) või sajand tagasi.

Zenonas Norkus (2007) on väitnud, et 1990. aastate Eesti Lätist ja Leedust kiirem ja edukam üleminek vabaturumajandusele tulenes ajaloolisest vennastekoguduste (herrnhuutlaste)

liikumisest. Ehkki vennastekogudused on järgijate arvuliselt pea olematud, võiksid nad põhimõtteliselt olla rahvusidentiteedi aluseks samamoodi nagu on Jan Hus tšehhidele (kes samuti ei kuulu rohkearvuliselt vastavasse usuühendusse), ent argumenti kahjuks räägib asjaolu, et seda ei ole eestlased ise rahvusteadvuse osana tajunud ega nii ka *konstrueerida*.

1980. aastatel ja hiljem on *konstrueeritud* eestlaste rahvusreligioonina luterlust, mille kuvand on peale kahe maailmasõja vahelist aega muutunud positiivsemaks, kuna puudub identiteedipõhine ühiskonnasisene vastandumine baltisakslastega ning luterlus toimib eestlasi poliitiliselt Euroopaga ühendava markerina.

Viimselt on Eesti riigi puhul täiesti võimalik, et lisaks usutraditsioonile võib muutuda ka rahvusriikluse olemus – eestlusepõhise riigikorra asemele võib tulla mitmekultuurilisem, liberaalsem ja põhiseaduspatriotistlik käsitlus rahvulusest (nii poliitiline, haritlaslik kui ettevõtlus-eliit on viimasel kümnendil hakanud kaugenema eestlusepõhisest riiklusest alternatiivsete variantide suunas) –, mistõttu on oodatav, et juhul, kui käsitlus poliitilisest kodakondsusest muutub avatumaks ja mitmelisemaks, muutub ka rahvuluse suhe religiooniga.

“Soome usk” – rühmaidentiteet ja rahvuluse kujunemine mitmeusulises ümbruses ingerisoomlaste näitel

Taisto Kalevi Raudalainen, Helsingi Ülikool

Ajalookirjutuse peavoolu rahvustekke kontseptsioon näib sageli mõneti elitaarne, paiguti ka ülerromantiseeritud. Eestis kontekstis pole selles piisavalt osutatud näiteks hernhuutliku usuliikumise absorbeerivaid kaasmõjusid. Kuivõrd esmane eesti rahvuslus võis olla etno-konfessionaalse värvinguga? Modernse eestluse ühe aspekti mõistmiseks on ühe tõsisemalt võetava vaatenurga esitanud Rudolf Põldmäe oma vennastekoguduse kirjutiste ja arhiivi näol.

Küsimusele tundub andvat omamoodi vastuse naaberregioonis – ajaloolisel Ingerimaal ehk Peterburgi kubermangus – aset leidnud konfessionaalsed arengud ning rahvastikuprotsessid. Seda on iseloomustanud pikaajaline multietnilisus ja polükonfessionaalsus, mille üheks avalduseks on muuhulgas luteri usu nimetamine “soome” usuks vastandina “vene” õigeusule, lisaks saksa evangeelse-luterliku kiriku hegemooniline asend ja lõpuks kontrakultuuriliste lahkusuliikumiste osakaal. Sellesse mitme muutujaga mudelisse süüvimine võiks anda midagi ka nn. rahvuluse tekke dispuudile üldisemalt.

Lähemal vaatlusel osutub ka lihtkonstruktsioon “etno” + “konfessioon” Ingeris mitmeid komponente ja jõujooni sisaldavaks võrrandiks. Selles tuleb eritleda näiteks klerikaalse valgustuse ja hariduskorralduse, koduõpetuse, erikeelsete kirikute vastandumise või fusieerumise ning lõpuks keskvoimu regulatsioonide kihistusi. Kuivõrd modernne rahvuslus on valgustuse

tulem ja kuivõrd usu(ndi)põhise identiteedi kõrvalsaadusi? Ettekanne jõuab sellesse etnokonfessionaalsust soodustavasse ümbrusse (alates Rootsi aja lõpust lõpetades 20. sajandi algusega) teha põgusa sissevaate.

Rahvusliku õigeusu võimalikkusest komide näitel

Indrek Jääts, Eesti Rahva Muuseum

Permi Stefan pööras komid (sürjanid) õigeusku juba 14. sajandi teisel poolel. Selleks lõi ta komi tähestiku (anbur) ja kirjakeele. Kirikliku keskviimu survel asendati need küll juba 17. sajandil kirillitsa ning kirikuslaavi keelega, kuid komi rahvuslastel on põhjust Põhja-Euroopas erandiliku komi kirja üle uhkust tunda.

19. sajandi Tsaari-Venemaa võimud nägid komi keeles vaid talupojarahva kõnekeelt ning sellel polnud ametlikku staatust. Esimesed rahvuslikult mõtlevad komi haritlased tegelesid muuseas ka kirillitsal põhineva komi kirjakeele loomisega ning suuresti toimus see läbi õigeuskliku kirjasõna tõlkimise komi keelde. Sellist tegevust soodustas taustategurina tollal Volgamaal juurutatav Ilinski süsteem, mille sihiks oli sealsete mitte-vene rahvaste õigeusustamine (ja lõpuks venestamine) emakeelse hariduse ja kirjasõna abil.

Nõukogude perioodil läksid komi rahvusluse ja õigeusu arenguteed lahku. 1920.-1930. aastail rakendatud põlismaistamise (*korenizatsija*) poliitika tingimustes toimus komi rahvusluse ja rahvuse tormiline areng, mille eestvedajaiks olid rahvuslikult meelestatud komi kommunistid ja ilmalikud haritlased. Õigeusk oli võimude poolt taunitud ning tõrjuti ühiskondlikust elust välja.

Pärast nõukogude võimu kokkuvarisemist toimus ka Komimaal õigeusu taassünd, ent vaatamata üksikute isikute püüdlustele ei käinud see ühte jalga komide rahvuslike püüdlustega. Kohalik õigeusu kirik allub täielikult Moskvale ning komi keelt sealsetes pühakodades üldjuhul ei kuule.

Õigeusk on teatavasti oluline osa vene rahvuslikust identiteedist, aga see on ka komide seas levinuim usk ning see seob neid venelaste ja Venemaaga. Kuna venelased on komide jaoks peamine kultuuriline teine, kellele end oma rahvuslikku identiteeti üles ehitades vastandada, siis õigeusule nad seejuures toetuda ei saa. 14.-17. sajandini ning taas 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul küll eksisteerisid teatud eeldused komi oma, rahvusliku õigeusu arenguks (nagu näiteks Serbias või Bulgaarias), kuid need luhtusid kirikliku ja ilmaliku keskviimu vastuseisu tõttu.